

Удосконалюємо науково-технічну мову

Войналович О., Моргунюк В. Російсько-український словник наукової і технічної мови: Термінологія процесових понять. - К.: Вирій, 1997. - 256 с.

В Україні науковий стиль має свої давні здобутки. Він реалізувався у наукових працях ще в середньовіччі, а в наш час його концепції узагальнені в працях А.Коваль, М.Пещак, Н.Непийводи та ін. Вихід «Російсько-українського словника наукової і технічної мови» О.Войналовича та В.Моргунюка свідчить про опрацювання науково-технічної термінології, прагнення її вдосконалити.

Програмним є підзаголовок книги - «Термінологія процесових понять». У передмові зазначено: «Цього словника укладено не тільки для того, щоб допомогти науковим і технічним працівникам перекладати російські тексти, а й щоб ознайомити їх з потенційними можливостями української мови й допомогти оволодіти її виражальними та словотворчими засобами». Автори самокритично наголошують, що не все в праці є довершеним і остаточним, словник не претендує на нормативність (теоретично вони її не торкаються), тобто йдеться не про орфографічну норму, а про унормованість наукової термінології. В роботі фактично не зустрічається відходів від норм чинного в Україні правопису, крім написання закінчення *-и*, замість *-і* в родовому відмінку іменників жіночого роду на м'який приголосний.

У передмові детально проаналізоване все, що стосується передачі дії віддієслівними прикметниками, віддієслівними іменниками, самими дієсловами, дієприкметниками. Автори намагаються довести, що українська мова має значно багатші засоби, ніж інші мови, щоб передати поняття, які виражають фізичні та технічні процеси, особливо коли передається загальне поняття дії, її назва, наслідок, дійові властивості об'єктів і суб'єктів, перебування в стані дії, найменування її учасників, російські дієприкметники на *-ий*, *-щийся*, *-мый*. Звичайно, тут доводиться брати до уваги вияви активної, пасивної чи перехідної дії.

Автори переважно дають правильні відповідники української мови згідно з наявними правописними нормами, тобто поняття, які вказують чи пов'язані з процесуальністю, викладаються українською мовою: іменниками, дієсловами, дієприкметниками, підрядними конструкціями. Широко використано супровідні позначення, що вказують на призначення виконувати активну дію, здатність її виконувати, здатність виконувати пасивну дію та ін., які в словникових статтях виражаються відповідними скороченими позначками на зразок (здатн. акт.), (здатн. пас.) тощо.

Отже, О.Войналович, В.Моргунюк хочуть переконати читачів у доцільності й потребі своїх експериментів, які часто зводяться до того, щоб найточніше передати російське слово, що відбиває певний процес, котрий виражається іменником, дієприкметником. І саме тоді появляються слова, які не завжди фіксує український словник. Хоча багато таких слів з погляду словотворчих засобів і не видаються протизаконними, все ж виникає питання, чи маємо ми право пропонувати користувачам настільки велику кількість незвичних, невживаних слів. Візьмемо російське *старейший*, коли здатність виконувати неперехідну дію передається формою *старкий*, *старівний*, як і в *снижающийся* здатність виконувати пасивну дію передається *знижний*, *зменшний*, *зменшений*. Подібних прикладів можна навести чимало.

Але привабливими є утворення іменників, що вказують на дії. Та чи не забагато з'явиться отих «привабливих» слів у технічній термінології, яких сучасні працівники науково-технічної мови не знають, тим більше, коли ці утворення стосуються не лише слів власне українського походження, а й тих, що мають чужомовні корені. Є *поле деформації*, але пропонується ще один варіант *здеформин*, чи *поле напруги* пропонується назвати *полем напругин*, *поле перемістів* - *полем перемістин*. Чи доцільно так переважувати інтелект науково-технічних працівників іменниками нового зразка? Це стосується не лише утворень із конкретними суфіксами, а й з т. зв. нульовим суфіксом. Автори дуже люблять цей спосіб утворення варіантів і пропонують низку відповідників: *перетвір*, *запобіг*, *привар*, *пошвид*, *прискора*.

Обережно слід поводитися і з наголосами. У словах *прискорина*, *напругина* подано два наголоси. Це також можна вважати надмірністю, бо забагато наголосів на слові не сприятиме полегшенню їх запам'ятовування.

При перекладі певного процесуального поняття у словникові подається по кілька його українських варіантів. Чи не трапляється тут надзахоплення багатством нашої мови на шкоду науково-технічному опрацюванню тек-

сту? Наприклад, для передачі величини до слова *напряжение* наводиться *напругина*, *напруг*, *напругжся*, а в статті *ускорение* - *прискорина*, *пошвид*, *прискора*, *пришвидшина*. Навіть абстрагуючися від того, що словотворчі компоненти таких слів мають різні функціональні особливості, сам факт надмірності варіантів може створювати труднощі їх вибору, а отже - унормування.

Можна сперечатися щодо використання суфіксальних морфем при творенні термінів. Пасивний об'єкт дії передається як *коливанець* (с.71), а активний - *коливач*, *коливник* (там само). Невже тут відчуваються ці нюанси? Намагання нібито надвишукано подати тонкощі деяких семантичних нюансів призводять до зайвих утворень. Так, у слові *колонка* дається варіант *стовбочка*, коли тут же подано *стовпець*, а в українській мові ще відоме *стовпчик*. Не завжди наявна й точність викладу відомих слів. *Колесико* передано як *коліща*, коли останнє швидше стосується до *колесо*, а перше слід перекласти як *коліщатко*.

При перекладі чужих наукових текстів буде важко використати цю надмірність варіантів і, напевне, їх слід спрощувати та зменшувати. Автори створюють їх ніби для експерименту, а в словникових гніздах не застосовують. У словниковій статті *напряжение* запропоновано сім відповідників, деякі з них навіть однофункціональні, еквіваленти мають три, а в словниковому гнізді у 87 складних термінах використовуються тільки два - *напруга* і *напругина*. У словниковій статті *уравнение* з чотирьох використовується лише одне. Навіть у передмові трапляються такі терміни, як *значаина*, *похідник*, *твірник*, *обріб*. Ці терміни треба окреслити.

Або навіщо, наприклад, у значенні «виріб» до слів *подвес* і *подвеска* додавати *підчип*, *підчипина*, *підчипок*, *підчипка*, адже з основою *підвіс* до цих російських слів є чотири українські. Чи матиме таке добре бажання сенс, чи не спричиниться до образливих емоцій, а то й до насмішок? Дискусійне й твердження про те, що передчасно говорити про унормованість української наукової мови. Треба дбати про це постійно.

І разом з тим появу такої книжки треба вітати.

Як філолог, я цілком схвалюю порив упорядників і вірю, що їхня праця залишить певний слід у процесі творення української наукової мови.

Левко Полюга,
д.ф.н., проф., пров. наук. працівник
Інституту українознавства
ім. І.Крип'якевича НАН України